

АКСІОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ «ВІЙНА» В ПРОЗІ М. СТЕЛЬМАХА

Кожна мова має набір універсальних слів, які відповідають її мовній картині світу. В українській мовній картині світу «війна» означає набір знань про усі локальні та великі конфлікти, які зачіпали інтереси України.

Ключові слова: лінгвокультура, лінгвокультурологія, війна, інформація, квант знання.

На сучасному етапі розвитку мовознавства домінантою мислення слугує взаєморозуміння, яке приводить до взаємодії мови, культури та особистості. Мова виконує в такому випадку функцію відображення навколишньої дійсності через отримання певних знань про цю дійсність та їх вербалізацію.

Вивченням людини та її взаємодії з навколишньою дійсністю, зафіксованої в свідомості у виді понять, образів та актів поведінки, займається лінгвокультурологія. В. Кононенко зазначає, що «...предметним наповненням лінгвокультурології є передусім тексти в їхніх різновидах і виявах з урахуванням духовно-концептуальних, образно-метафоричних, символічних та інших знань як результату дії людської свідомості, світовідчуття з опертям на національно-орієнтовані форми вираження» [4, 26]. Питаннями лінгвокультурології займалися зарубіжні (Н. Арутюнова, В. Воробйов, В. Карасік, В. Маслова, Ю. Степанов, В. Телія) та вітчизняні (В. Ващенко, П. Гриценко, В. Жайворонок, С. Єрмоленко, В. Кононенко, М. Кочерган, Ф. Медведєв, В. Складенко, Н. Сологуб, І. Чередниченко) учені.

Основним завданням лінгвокультурології є аналіз культурно-мовної компетенції членів того чи того етносу, вивчення їхнього менталітету як носіїв конкретного лінгвокультурного колективу.

Одним із ключових термінів лінгвоконцептології як когнітивного напрямку лінгвокультурології є концепт. У російській лінгвістиці накоплено достатній досвід дослідження концептів, тому до лінгвокультурологічного аналізу усе частіше залучаються діади концептів, напр., *сорому та вини* [2], *лицемірства та щирості* [9] та ін.

Опертям роботи є дослідження українських мовознавців, що аналізували конкретні концепти мовної та концептуальної картин світу (В.І. Кононенко, О.О. Селіванова, В.В. Жайворонок, Т.В. Радзівська, Г.М. Яворська, Т.А. Космеда, В.Л. Іващенко та ін.). Услід за Н.О. Мех визнаємо лінгвокультурему як «...складне, багатоаспектне поняття, пов'язане з поняттям інтенційності, з актом скерованої свідомості на об'єкти мислення, представлені в мові (комунікації), і занурене в національну культуру» [5, 2].

В.В. Воробйов обстоює холистичний підхід до вивчення культурології, він запропонував теорію лінгвокультурологічного поля, яка базується на таких принципах: цілісності, упорядкованості, взаємовизначеності, повноти, довільності меж, суцільного покриття. Структурними компонентами лінгвокультурологічного поля [1, 65] є ім'я та його лінгвокультурологічні схеми; класи лінгвокультурем як одиниць – єдність власномовного і позамовного змісту; категоріальні відношення лінгвокультурем у колі; парадигматика лінгвокультурем; синтагматика лінгвокультурем.

Лінгвокультура «війна» є найяскравішим проявом людських можливостей та стає тлом, на якому розгортаються події в романі М. Стельмаха «Правда і кривда».

Узагалі про війну різні покоління розкажуть різні речі, при цьому назвуть і різні війни: громадянську (на початку ХХ ст.), Велику Вітчизняну, Першу та Другу світові, афганську та ін. Щоб звести до єдиного знаменника усі поняття про війну, насамперед дамо тлумачення поняттю за словниками.

У словнику М. Фасмера подибуємо: **Война**, укр. війна; руск.-церковнослав. война; болг. войнб; словен. vójna; чеш., словак. vojna; польск. wojna; в.-луж., н.-луж. wojna. Связано с воин и с родственными словами. В старославянском повинати «покорить». Родственно с литовск. vejù, vùti «гнать(ся), преследовать»; лат. vēnor, āri «поохотиться»; ирл. faid «дичь»; лат. hroelium из *grovoliom. Отсюда война, військо [8, 185].

Академічний двотомний словник синонімів подає такі синонімічні ряди з домінантою «війна»: 1.розмир, воєнні дії, свари, брань [6, 281] та з домінантою «боротьба»: 1. Боріння, борювання, борушкання; 2. пря, війна, наступ; 3. Битва, бій; 4.протиборство, борня, боріння, змагання, війна, зіткнення, сутичка, поєдинок, двобій, герць, дуель, єдиноборство, єдиноборство [6, 85]. Практичний словник синонімів української мови Святослава Караванського: **ВІЙНА**, брань, пря, крово/про/лиття, м'ясорубка, поет. погуля'ння; сварка, суперечка, сутичка, конфлікт, боротьба, змагання, суперництво, ворожнеча; АГРЕСІЯ, БИТВА [3, 52].

У Словнику української мови (11-томному) натрапляємо на таке визначення: **Війна**. 1. Організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо. Громадянська війна. Холонна війна. 2. Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба [7, 1, 671].

Встановити статус слова, яке претендує на роль лінгвокультуреми, можна через аналіз контекстів та ситуацій. Найкраще свої якості таке слово-знак виявляє в пареміології.

Прислів'я та приказки, афоризми про війну: *Війни прокляті матерями (Горацій)*. *Війна буде повторюватися до тих пір, поки питання про неї буде вирішуватися не тими, хто помирає на полі бою (Анрі Барбюс)*. *Війна в однаковій мірі обкладає даниною чоловіків і жінок, але з одних стягає кров, з інших – сльози (В. Теккерей)*. *Війна, війна! І знов криваві ріки! І грім гармат, і шаблі дзвін. Могили, сироти, каліки І сум покинутих руйн (Олександр Олесь)*. *Війна людей їсть, кров'ю запиває (Українське прислів'я)*. *Війна приємна тільки тим, хто не зазнав її (Веґецій)*. *Хто взяв меч, від меча й загине (Новий Завіт (Мт. 26. 52))*.

Фразеологічний словник української мови у словниковій статті на тлумачення фразеологічної одиниці *іти/піти війною* подає таке: «Агресивно нападати, сперечатися з ким-небудь» [9, 354].

Аналіз тлумачень слова «війна» разом з пареміями дозволяє виявити такі основні ознаки цієї культури: 1) відсутність миру, конфлікт, збройна боротьба між державами, суспільними класами; 2) бойові дії; 3) стан ворожнечі між державами; промислова, економічна війна; 4) суперечка, сварка з кимсь.

Таким чином, загальний емоційний фон лінгвокультуреми *війна* такий: війна – страшне лихо, яке б варто оминати, пов'язане з брехнею, зрадою, втратами.

Події Великої Вітчизняної війни мають свої ознаки, насамперед, це терміни технічні: танки, «катюші», «фердинанди»; метафоричні моделі: «Бій гримів спереду, з боків і позаду» (П. і к., 3), порівняння: фердинанди – залізні гробниці тощо. Війна, як універсальна метафора зла, пробуджує в людині звіряче, нелюдське, привчає до смерті. «Божеволіло залізо, божеволіли коні, і шаленіли люди. Відблиски вибухів спалахували в їхніх очах, у відблисках вибухів темно масніли калюжі крові» (П. і к., 3).

Насамперед звертаємо увагу на зменшення цінності людського життя: «На пагорбі під ціпами бою в жасі здригалося село. Фантастичні сузір'я мін вихоплювали і вихоплювали його з темряви, і здавалось, що хати хотіли кудись летіти... І вони летіли – з гніздами лелек, з дитячими колисками, з недожитим життям...» (П. і к., 3).

Оцінка, цінності – це найважливіша характеристика будь-якої культури, цивілізації. У цінностях експлікована система пріоритетів суспільства.

Не дивлячись на те, що М. Стельмах творив за часів комуністичних та антирелігійних, не дивлячись на те, що описував бога війни як зло, великого воїна Марка Безсмертного порівнював з небесним воїном Георгієм Победоносцем. «Вони потихеньку пішли в глибину церкви, зупинились перед двома воїнами: мальованим – небесним і пораненим – земним. Навколо небесного воїна білили клубочки хмар, навколо земного – темніли плями крові» (П. і к., 5). Георгій Победоносець завжди був одним з найулюбленіших святих українців.

Війна – це подія, через яку автор передає власне свої та ментальні (українців) цінності.

Наприклад, для автора цінність – книга довоєнного списку села, настільки цінна, що «..вона щось далеке і рідне нагадала Маркові, і серце, опереджаючи розум, прискорило свої перебої» (П. і к., 39).

Цінність – це набуте уміння в партизанському загоні говорити з лісом.

Цінність – це перемога, яка асоціювалася з дорогами, бо саме ними поверталися додому солдати: «Марко, мов заворожений, ще довго придивлявся до доріг, до вісників перемоги...» (П. і к., 344). Дороги було дві й тоді, коли головний герой був поранений: «І після цього перед ним хитнулися, розходячись у різні сторони, дві дороги. Одна, просвітлена, бігла в рідне село, до неї притиралися головаті соняшники і його хата-білянка. А друга, сіра, імлиста, опускалася у темінь». Оця перша – на життя, а друга – на смерть», – зрозумів Марко, стараючись якось не помічати тієї другої дороги» (8).

Цінність – це земля, яку не зміг німець вивезти, не зміг її спалити. Земля як жива істота завжди приходиться на допомогу в складних ситуаціях Маркові Безсмертному, виконуючи його мрії. «Отак земля жаліла його...» (11).

Цінність – це мати, яка чекає усіх синів із війни та її мудрість: «Позавидували фашисти на наші душі, то й самі без тіла залишаються, бо як хто у світі не викручує темні мізки, а все 'дно кривда ніяк не перемаже правди» (П. і к., 28).

У романі «Правда і кривда» проводить паралель із громадянською війною, уживаючи такий метафоричний зворот як «боем задимлені друзі», увесь опис подібний до народної пісні «де упав він з коня», «покривати очі китайкою» (29).

Отже, інтерпретація війни в різних знакових системах, а особливо в художній літературі (наш матеріал – текст Михайла Стельмаха) підтверджує гіпотезу про те, що «війна» – важли-

ва лінгвокультурема української культури, яка займає особливе місце в концептосфері кожної окремої людини, оскільки передає розуміння людиною як світових, так і локальних конфліктів. Війна розкриває в людей і негативні, й позитивні риси характеру.

Отже, система знань про війну, акумульована в лінгвокультурному полі, передає інформацію, отриману українцями з різних інформаційних каналів та акумулює її в свідомості людини, пов'язуючи з тими локальними конфліктами, до яких причетна людина (як в романі М. Стельмаха), етнос вербалізує її та передає іншим членам етносу як «квант знання» (термін О. Кубрякової).

Список використаних джерел

1. Воробьёв В. В. Лингвокультурология (Теории и методы): Монография / В. В. Воробьёв. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 331с.
2. Дженкова, Е.А. Концепты «стыд» и «вина» в русской и немецкой лингвокультурах: дис. ... канд. филол. наук / Е.А. Дженкова. – Волгоград, 2005. – 236 с.
3. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – Вип.2. – К.: «Українська книга», 2004. – 446с.
4. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія: навч. посіб. / В.І. Кононенко – К.: Вища шк., 2008. – 327с.
5. Мех Н.О. Лінгвокультурема Логос: когнітивний, прагматичний, функціонально-стилістичний аспекти: автореф. дисертації доктора філолог. н. / Н.О. Мех. – К., 2009. – 41с.
6. Словники синонімів української мови / автори А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К.: Наукова думка, 1999. – Т.1. – 1026 с.
7. Словник української мови. В 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т.1. – с.669.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1967. – Т.1 (А – Д). – 798 с.
9. Фразеологічний словник української мови / уклад. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528с.
10. Храмова, Ю.А. Концептуальная диада «лицемерие-искренность» (на материале русского и английского языков): автореф. ... дис. канд. филол. наук / Ю.А. Храмова. – Волгоград, 2010. – 24 с.

Summary. Every language has a set of universal words, which correspond its language world picture. In Ukrainian language world picture «world» means the knowledge about all local and big conflicts, which affect the interests of Ukraine.

Key words: linguistic culture conception, linguistic culturology, war, information, quantum of knowledge.

Отримано: 27.09.2012 р.

УДК 821.161.2.09

В.П.Мацько

ІДЕЙНО-ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ В.ВИННИЧЕНКА В РЕЦЕПЦІЇ ГРИГОРІЯ КОСТЮКА

Вперше в українському літературознавстві автор статті намагається розкрити образ В.Винниченка в рецепції Григорія Костюка. В аспекті дослідження особливу увагу звернено на призабуте газетне інтерв'ю В.Винниченка, в якому він потлумачує власне бачення суспільного й літературного розвитку України, життя української еміграції.

Ключові слова: літературознавство, Г.Костюк, В.Винниченко, ідейно-художній образ, винниченкознавство, «однобічники».

Постановка проблеми. По-перше, у вітчизняній хрестоматійній літературі намітилися негативні тенденції обмовчування тих постатей, які внесли вагому частку в розвиток української літератури. Ось кілька прикладів. Доктор філософії з Канади Олександра Копач-Яворська (1913 – 1998) двічі друкувала «Хрестоматію з нової української літератури» для шкіл і курсів з українознавства (перше видання: Торонто, 1970; друге видання: Львів, 1993). Ані в першому виданні, ані в другому не знайшлося місця для Г.О.Костюка, який багато літ очолював еміграційну спілку письменників «Слово». На цьому посту його змінив Остап Тарнавський (1917-1992), який